

Bakı Haqda Gündəlik Dünya Bazar İqtisadiyyatına Pasport: İngilis Dili Süzan Kornel

Mənbə: Azerbaijan International jurnalı - Aİ 4.2 (Yay 1996)
© 2002. Azerbaijan International

Bir neçə il bundan əvvəl Himalay dağlarında bir qrup tibet qaçqınlarına baş çəkən zaman orada amerikalıların sevimli Milad bayramı mahnısı olan “Cingl Bels” mahnısını eşidəcəyimi heç gözləməirdim. O vaxt düşündüm ki, dünyanın belə ucqar yerində bu cür mahnılar eşitmək mümkündürsə, onda deməli ingilis dili sözün əsl mənasında qlobal dilə çevrilmişdir.

Solda: Dil öyrənmək tək müxtəlif sözlər öyrənmək yox, həm də müxtəlif baxışlar tələb edir. Azərbaycanlılar mərkəzi bazarlarda bazarlıq edirlər. Supermarketlər təzə-təzə yaranmağa başlayır.

Lakin Azərbaycan Nepal deyil, Bakı isə coğrafi cəhətdən özünəməxsus bir yerdə - Avropa ilə Asiyanın qovuşağında yerləşdiyindən əsrlər boyu beynəlmiləl bir şəhər olmuşdur. Lakin indiki dövrdə ingilis dili azərbaycanlıların dünya bazar iqtisadiyyatına daxil olmaq üçün istifadə etdikləri vasitələrdən biridir. Rus dilinin Azərbaycanda “ikinci dil” (lingua franca - ümumi dil) kimi işlənməsinə baxmayaraq bu gün dildən istifadədə təəccüblü bir keçid baş verir. İngilis dilinin ölkədə ən nüfuzlu xarici dil olmağa başladığını desək yanlışdır. Şəhərdə müəllimlər arasında ən yüksək zəhmət haqqı ingilis dili müəllimlərinə ödənilir. İngilis dili müəllimlərinə tələbat o qədərdir ki, onlar hətta ölkənin ağır iqtisadi böhran şəraitində olmasına baxmayaraq, bəzi tələbləri hazırlamaqdan imtina da edə bilirlər.

Bir amerikalı kimi mənə dörd il bundan əvvəl ilk ingilis dillilər sırasında Azərbaycana gəlmək qismət oldu. O qızmar yay günü heç vaxt yadımdan çıxmaz. 1992-ci ilin iyul ayı idi. Azərbaycana təzə gəlmişdim və ondan bir qədər əvvəl əldə etdiyim TEFL (İngilis dilinin xarici dil kimi tədrisi) [baş hərflər ingilis dilindədir] sertifikatı ilə fəxr edirdim. Artıq nəzəriyyəni həyata keçirmək vaxtı gəlib çatmışdı. İngilis dilinin tədrisində ilk təcrübəm Azərbaycana gəlişimdən 24 saat sonra baş verdi. O zaman mən müxtəlif yaş həddində olan,

müxtəlif təhsilli və xarici dil öyrənmək təcrübəsi eyni olmayan bir qrup azərbaycanlı qadına dərs deməli idim.

Lakin həmin gün çox dəhşətli isti var idi. Yandırıcı gün var idi və biz hamımız Bakının yaxınlığında yerləşən Zaqulbadakı sovet tipli “kurort zonasında” kiçik bir otağa yığılmışdıq. Mən yalnız bu cəhənnəm istisindən necə yaxa qurtarmaq haqda fikirləşirdim. Əl hərəkətləri ilə tələbələrimə sərinləmək üçün on daqiqə dənizdə çimməyi təklif etdim.

“Çimməlik paltarı,” “çimmək” və “sıçratmaq” kimi sözlər xarici dil tədrisi zamanı öyrədiləcək ilk tipik sözlər deyil. Lakin onu deyim ki, onlar müəllim ilə tələbə, əcnəbi ilə yerli, amerikalı ilə azərbaycanlı arasında olan sərhədi aradan qaldırdı. Sadə bir jest - istidən qorunmaq üçün atdığımız addım xoş əlaqələr üçün yol açdı və tələbələrin ikinci dil öyrənmək adətən keçirdikləri sıxıntıyı azaltdı.

Uzun illər Sovet tipli pedaqogika nəticəsində insanlar dil öyrənilməsinin bezdirici və darıxdırıcı olmasını güman edirdi. Bu fikir bəzi adamlarda olan stereotipə bənzəyir ki, əgər idman edəndə əzələlərin ağrırsa deməli yaxşı idman eləmişəm. Diqqətin qrammatik qaydalar üzərində cəlb olunması, saysız təkrarlar və saysız-hesabsız lazımsız çalışmalar öyrənməyin ləzzətini qaçıdır. Gördüm ki, tələbələrim müasir və canlı ingilis dilindən uzaq olan köhnəlmiş və keyfiyyətsiz çap edilmiş mətnlərdən istifadə edərək sinifdə çalışmalar etməyə öyrəşmişdilər.

Və yadda saxlamaq lazımdır ki, Azərbaycanda tələbələr Sovet dövründə çox az hallarda xaricilərlə danışmaq imkanı əldə edirdi. Mən hətta 25 il ingilis dilini tədris edən, ancaq bir dəfə də olsun öz şifahi danışmaq bacarıqlarını heç bir ingilis dilli şəxslə sınınamamış ali məktəb müəllimlərinin də olduğunu eşitmişəm. Bəzi qətiyyətli müəllimlərin heç vaxt ingilis dilli şəxslərlə danışmalarına baxmayaraq, ingilis dilini gözəl və səlis öyrənməsi halı qeyri-adi deyildi.

İngilis Dilinə Böyük Marağ

Bakıda indi vaxt o vaxt deyil və Azərbaycanın mədəniyyət, təhsil və ticarət sahələrində beynəlxalq ictimaiyyətə daxil olduğu bu dövrdə ingilis dilini öyrənməyə marağ çox artmışdır. Tələbələr dil öyrənməkdə inadkarlıq göstərirlər. Mən oğlanları rus-ingilis lüğətlərini şalvarlarının kəmərlərinə taxaraq özləri ilə hər yerə apardıqlarını görmüşəm. Tarixdə ilk dəfədir ki, Azərbaycan-İngilis dillərində böyük 45 minlik terminar lüğəti çap olunmaq üzrədir. Bundan əvvəl ingilis dili öyrənmək istəyən hər bir azərbaycanlı əvvəl gərək rus dilini biləydi. Çünki onların birbaşa olaraq Azərbaycan dilindən digər bir dil öyrənməsi üçün material çox cüzi miqdarda idi. Tələbələr hətta küçədən keçən xariciyə bənzər və ingilis dili bilən tanınmadıqları adamlarla belə danışmağa can atırlar.

Əlbəttə ki, Hollivud və pop musiqisi də gəncləri ingilis dilini öyrənməyə həvəsləndirir. Hətta kiçik uşaqlar belə bir neçə söz öyrənmişlər. Bakıda yaşadığım bu üç il ərzində dəflərlə küçədə mənə “I love you” (Mən səni sevirəm) deyən söz atanlar olub. Lakin təəssüf ki, eyni

zamanda Stalone və Şvartsnegerin zorakı filmləri nəticəsində xoşagəlməz söz və ifadələr də məşhurlaşmışdır. Lakin gəlin onlardan danışmayaq.

İngilis dillilər Azərbaycanda ingilis dilini tədris etmək üçün qeyri-məhdud imkanlara malikdir. Belə ki, valideynlər başa düşür ki, şəhərdə ən yüksək məvəcibli işlərə yalnız azərbaycan və rus dillərini deyil, həmçinin ingilis dilini də bilənləri qəbul edirlər və buna görə də onlar öz uşaqları üçün əllərindən gələni əsirgəmirlər. Bakı sakinlərinin çoxu iki dillidir. Bir çox dövlət işçisinin, jurnalistin və diplomatın qaydasız felləri əzbərləmək cəhdlərini və bununla da daha bir dil öyrənmələrini görsəniz təəccüblənərsiniz.

Təbii ki, 3 yaşından 60 yaşadək azərbaycanlılara ingilis dilindən dərs dediyim üçün danışmağa çoxlu maraqlı hekayətlərim var. Bir dəfə mən bir beynəlxalq diplomatın intellektual baxımdan tez inkişaf etmiş 3 yaşlı qızına dərs deyirdim. Atasını israr edirdi ki, qızı əlifbanı bilir və ona əlifbanı öyrətməyə lüzum yoxdur. “Süzan Xanım, axı mən bütün böyük hərfləri yazı bilirəm!” Biz qırmızı ağacdan düzəldilmiş stolun baş tərəfində oturmuşduq. Otağın digər tərəfində isə kabel antenasına qoşulmuş televizor var idi. Beləliklə, o, qətiyyətlə yazmağa başladı: “A...B...CNN (Amerikanın xəbərlər xidməti adının baş hərfləri: **Cable News Network**). Bundan sonra o tez marağını itirdi və artıq mövzunu dəyişmək vaxtı olduğunu bildirdi.

Bir dəfə də təkmilləşmiş siniflərimin birində miqdar saylarını başa salmaq üçün beysbol terminlərindən istifadə etdim. Lövhdə beysbal meydançası çəkdim. “Deməli, bu “home plait”-dir. Bəs “base” haradadır?” – deyər soruşan zaman 25 tələbə mənim üzümə elə baxdı ki, elə bil mən qədim sanskrit dilində danışmışdım. Tam olaraq mənə aydın oldu ki, “dil” bir şeydir, “mədəni təcrübə” və ya “mədəni dəyərlər” isə tamam başqa bir şeydir. Şübhəsiz ki, futbol oyunundan söhbət açsaydıq, o tələbələr mənə öyrədərdilər, nəinki mən onlara.

Azərbaycan Dövlət Universiteti və Azərbaycan Neft Akademiyasında xarici ölkələrdən bir çox gənc mühəndis təhsil alır. Belə tələbələrəndən biri Laoslu Kammarfoun idi. Ona verdiyim testlərin birində o doğrudan da çaş-baş qalmışdı. Testdə “Mənim adım:___.” Mən___ yaşayıram.” Mənim telefon nömrəm___.” kimi suallar verilmişdi. Lakin adının təbiətinə görə o, sualı səhv salmış və “Mən telefonam” yazmışdı. [İngilis dilində telefon “phone” (foun) sözüdür və oğlanın adı Kammarfoun idi]. Nə deyər bilərdim. O testdən keçdi.

Yaşca daha böyük tələbələrimdən bir çoxu sonralar özləri də ingilis dili müəllimləri oldu. Mən onların siniflərinə baş çəkəndə çox sevinərdilər. “High five, Miss Susan” (“high-five” əldəki barmaqları bildirir. Dostlar əllərini yuxarı qaldırıb bir-birinə vuranda bu ifadəni işlədirlər) deyər 8 yaşlı 20 uşaq civildəyirdi. “Catch ya later (Görüşərik!)” Əlbəttə ki, mən ingilis dilinin öyrənilməsinin arzu ediləcək dərəcədə daha çox artdığını görürdüm. Bu günə qədər tələbələr mənə buraya Amerikaya məktublar yazır və məktublarında “**I wanna go... I gotta get...**” kimi amerikan ifadələrindən istifadə edirlər. Bunu onlar “**wanna, gonna, oughta, gotta**” kimi ifadələrə rast gələnən “Jazz mahnıları”ndan istifadə etdiyimiz dərs zamanı öyrənmişdilər. Onlar kitab üzərində olan ingilis dilini çoxdan öyrənmişdilər, indi isə amerikalıların əslində necə danışdığını öyrənmək istəyirdilər.

Tələbələrimin söz ehtiyatı “boogie board” (sörf lövhəsinin bir növü) və “out in the boonies” (uçqar ərazilərdə) ifadələri ilə rəngarəngləşdi. Onların hamısının təəccübünə səbəb olan dərs supermarketlər haqda olan dərs idi. Çünki o zaman bu çox az tanınan bir anlayış idi (lakin bu gün şəhərin hər bir tərəfində kiçik supermarketlər əmələ gəlməkdədir). “Shrink-wrap packaging” (ərzaqı bükmək üçün istifadə olunan xüsusi sallofan), “bar-codes” (əmtənin qiymətini özündə əks etdirən kod), “zip-locs” (ağzı bağlanan sallofan bağlamalar) və “pea-nut butter” (yer fındığı yağı) anlayışları açıq bazarlarda təbiətin bəxş edə biləcəyi ən yaxşı şeyləri almağa öyrəşmiş tələbələrin marağına səbəb olurdu. Onlar konservatlarla doldurulduğundan bir ay saxlanıla bilən çörəyi təsəvvür belə edə bilmirdilər! Axı Bakıda hər gün qonşuluqda olan çörəkçi dükanına gedərək ocaqdan təzəcə çıxan isti çörək almaq adi bir şeydir.

Dil kasetlərinə qulaq asmaq çox az tələbəyə nəsib olmuşdu. Buna baxmayaraq göürdüm ki, tələbələrin tələffüzü aydın duyulan rus ləhcəsi olan Britaniya tələffüzü kimi idi. Mənim amerika ləhcəm, əsasən də mən “shedj-jul” demək əvəzinə “skeh-jul (schedule) (cədvəl), “lorry” demək əvəzinə “truck” (yük maşını) sözlərini istifadə etməm onları daha da çaşdırırdı.

Yeni yaradılmış Bakı Beynəlxalq Məktəbində (1-8-ci siniflər üçün) şagirdlərim ingilis dilini rus dilli müəllimlərindən öyrənmiş və “little” (balaca) sözünü “lee-tul” kimi tələffüz edirdilər. Onların Britaniyalı müəllimləri isə onlara həmin sözü “lit-tul” kimi tələffüz etməyi öyrətmişdilər. Daha sonra mən gəldim və onlara bu sözü “lid-dul” kimi tələffüz etməyi öyrətdim. Zavallı doqquz yaşlı kiçik Sevinc sadəcə olaraq bir qədər su içmək istədikdə bu üç tələffüz - “lee-tul,” “lit-tul,” “lid-dul” arasında çaş-baş qalırdı.

Bakıda ingilis dili dərsləri demək mənə çox şey öyrətdi. Belə ki, biz yalnız dil deyil, mədəniyyət mübadiləsi də edirdik. Sanki “mini-səfir” kimi özümdə Amerikanı yaxşı təmsil etmək məsuliyyətini duyurdum. Tələbələrimdən çoxu Azərbaycanın sərhədlərindən kənarında səyahətdə olmadığından ABŞ-dakı həyat haqda söhbətlərim onların böyük marağına səbəb olurdu. Çoxları Hollivud fantaziyalarından və ya bəzi hallarda Sovet təbliğatından doğan təəssüratlara malik idilər. Onlara təsvir etdiyim həyat Norman Rokfellerin (40-50-ci illərdə çox məşhur olan Amerikan rəssamı; o, əsərlərində şirin, gözəl və sadə həyat portretləri yaradırdı) portretlərində olan həyata bənzədiyindən onların fikirlərində təzad yaratmışdı. Lakin inanıram ki, həmin həyat hələ də Amerikada mövcud olan həyatdır və mən bununla fəxr edirəm.

Həm tələbələrim, həm də mən dünyanın bugünkü vəziyyətini qəbul edərək, diqqətimizi bizim daha xeyirxah saydığımız şeylərə yönəldərək ölkələrimizin ən yaxşı şeylərini bir-birimizlə bölüşürdük. O siniflərdə mədəni həyat və adət-ənənələr haqda öyrəndiklərim nəticəsində tələbələrimə məhəbbət hissi duydum. Məncə azərbaycanlı tələbələrin də eyni zamanda mənim ölkəmə məftun olduqlarını desəm yanılmaram.

Süzan Kornel 1993-cü il Sentyabr ayından bu bölmə üçün yazılar hazırlayır. İnternetdə onun keçmiş məqalələrini tapa bilərsiniz. Azərbaycan İnternational jurnalının veb sahifəsində (<http://www.azer.com>) “Bakı Haqda Gündəlik” bölməsinə baxın.

Tərcümə etdi: Gülnar Aydəmirova

Yoxladı: Ülviyyə Məmmədova

Redaktə etdi və veb üçün hazırladı: Aynurə Hüseynova